

A viktoriánus Anglia morális és etikai kérdései esztétikai eszközökkel

A XIX. századi Angliát nemcsak társadalmi, kulturális és gazdasági változások alakítják, hanem esztétikája és művészeti felfogása is más értelmezést kap. A szép fogalma és a művészet tartalma, céljai és eszközei is megváltoznak. Egyre fontosabbá válik a művészek és a gondolkodók számára, hogy a szép, mint esztétikai élmény – amit művészként, de egyszerű kétkézi munkásként is megélhet az ember – etikai és erkölcsi kérdéseket is felvessen és egyértelművé tegyen. Nem először és nem is utoljára az emberiség történelmében hirtelen „felfordul” a világ. Új tudást, más típusú munkát és a természet legyőzését biztosító kutatásokat és gyakorlatot kezd igényelni a társadalom. A Biblia tanai többé már nem jelentenek biztos, megkérdőjelezhetetlen választ a földi és égi csapásokra, jelenségekre. Átértékelődik az ember, az Isten és a világ közti kapcsolat. Anglia indítja el az ipari forradalmat, amelynek nyertese lesz.¹ Terry Eagleton² véleménye szerint az a hatalmas profit, amelyet a XVIII. század rabszolga-kereskedelmének és tengeri hatalmának köszönhet Anglia, a világ első ipari kapitalista nemzetévé tette. Ezen tények tudatában már érthető, hogy a művészet ugyanúgy foglalkozik a pénz hatalmával, a művészetekre gyakorolt befolyásával és e folyamat ostromozásával, mint az érintetlen természet, a tökéletesség és a kreativitás utáni nosztalgiával. Ezért a XIX. századi angol művészet számára átértékelődik az emberi tudás és a nyelv, mint a szépség és harmónia egyik kifejező eszköze. Új tartalmat ad az emberi kapcsolatrendszereknek, beleértve az ember, a természet, és az Isten viszonyát is. A viktoriánus kor két nagy művészegyénisége, John Ruskin (1819–1900) és William Morris (1834–1896) szerint a földi létben az embernek két fő szerepe van:

---

¹ Ezen a fogalmon Clark, J.C.D. 1985. *English Society 1688–1832* Cambridge: Cambridge University Press és Fraser, D. 1973. *The Evolution of the British Welfare State*. London: MacMillan műveiben kifejtett elméleteket és definíciókat értjük.

² Eagleton, T. 1983. *Literary Theory*. Oxford: Oxford Basil Blackwell. 19.

az ember mint gondolkodó,

aki kritikus szemmel néz körül a világban,
olvas és műalkotásokat gyűjt,

aki elég érzékeny ahhoz, hogy befogadja
a szépet és ennek hatása a munkájában is
tükröződik,

aki „elviselhetetlennek találja a
szürkeséget és a szépség nélküli életet.”³

*és mint alkotó, akár mint kétkezi munkás,
vagy művész,*

aki megtanulja és használja a Természet
törvényeit,

aki elutasítja, hogy ráerőszakolt
gondolatokkal dolgozzon⁴,

és aki kifejezi az ember intellektusát,
lelki és fizikai erejét, és új tartalmat ad
a szépségnek.”⁵

Az embert félelmei és reményei irányítják. Véleményük szerint a viktoriánus ember, talán mint művész, érzékenyebben reagál a körülötte zajló eseményekre és a világ dolgaira. Morris és Ruskin is fél attól, hogy a nemzeti kultúrájuk vulgariizálódik, ami természetesen érinti az irodalmat is. A munkásosztály tagjai azáltal, hogy olcsó irodalmi kivonatokat tudnak megvásárolni, már eleve kizáródnak az értékes, „szépséges” irodalomból. A napi robotban felőrlődik az emberi érzelem és érzékenység. Az ipari tömegtermelés pedig megfosztja az embereket az egyéni ízléstől, igénytől és művészettől. A felelősség ebben a felfokozott életritmusban és igénytelenségben többé már nem érték, és a társadalom egésze a gépeknek lesz kiszolgáltatva.

Azonban Morris és Ruskin is hitt a művészet erejében. A Morris által alapított *Arts and Crafts* mozgalom is azt akarta bizonyítani, hogy mindazoknak a kétkezi munkásoknak, akik egyébként szürke és igénytelen életre kényszerültek volna, azáltal, hogy egyedi, szép és művészek által tervezett darabokat gyártottak, esélyük volt megtanulni, hogy értékeljék a természet szín-, anyag- és formavilágát, saját és mások munkáját. E két művész és gondolkodó szerint mindazt a félelmet és bizonytalanságot, amit a XIX. század gazdasági, vallási és értékrendszerei változásai idéztek elő, a nemzet csak úgy tudja átvészelni önpusztítás nélkül, ha a művészet és a szépség, mint etikai és erkölcsi princípium, bekerül a társadalmi köztudatba, vagyis az oktatásba. Ez azt jelenti, hogy ezek a gondolkodók és művészek arra vállalkoztak, hogy az emberek többsége számára pénzben nem mindig kifejezhető értékrendet fogalmazzanak meg. Ennek a gondolatvilágnak a fő értéke véleményünk szerint az, hogy a művészetet nem elvont filozófiaként és saját alkotásaik befogadó terének tekintették, hanem a viktoriánus kor egyik

³ Morris, W. 1962. *The Lesser Arts*. In: Briggs, A. (szerk.) *William Morris: Selected Writings and Designs*. London: Harmondsworth Penguin Books.

⁴ Ruskin, J. 1849. *The Seven Lamps of Architecture*. London: George Allen. 152.

⁵ Ruskin, J. 1906. *Unto This Last and Munere Pulveris*. Leipzig: Bernhard Touchnitz. 98.

legfontosabb etikai és erkölcsi tanait fogalmazták meg a *művészettel* és a *szépséggel* kapcsolatos sajátos látásmódjukkal és gyakorlatukkal. Az utóbbi szót külön hangsúlyoznánk, mert értelmezésükben nemcsak ennek a szónak a magyarázata és elemzése újszerű⁶, hanem az a törekvésük is, hogy minden társalmi réteg a gyakorlatban is tapasztalhassa, sőt élvezhesse a művészet és a szépség csodáit. Tehát a gyakorlat Morris és Ruskin számára nem pusztán a tehetségük megnyilatkozásának a lehetőségét jelenti, hanem az *oktatást* és az építészetet, a kert-kultúrát és tárgyakat is, mint például, üvegtárgyak, falikárpitok, szöttesek stb.

Itt érdemes röviden összefoglalni, hogy mit is értenek szépségen és művészen, és ez a két fogalom hogyan kapcsolódik a változásra szoruló angol erkölcsi és etikai rendszerhez. Míg a XVIII. században David Hume⁷ „szépségen” elsősorban „rendet” (*order*) értett, a szépség fogalmát elsősorban a vitalitással, az egészséggel és az ember fizikai és szellemi erejével hozta összefüggésbe,⁸ William Morris⁹ önmagának is felteszi a kérdést, hogy vajon a művészetet és a szépséget véletlennek, vagy Isteni áldásnak kell-e tekintenünk. Még mielőtt választ adnánk erre a kérdésre, érdemes összegezni, hogy az angol romantikusok két képviselője, Willaim Wordsworth (1770–1850) és Percy Bysshe Shelley (1792–1822) hogyan látja a művészet és a szépség helyét és szerepét a világban. Wordsworth¹⁰ véleménye szerint a szerző, vagyis a költő, aki a világot az érzelmek mély gazdagságával szemléli és éli meg, a nyelv segítségével fejezi ki és láttatja a természet törvényeit, és életünk főbb szenvedélyeit. Ő az, aki szembesíti az embert a mindig érvényes és betartandó erkölccsel, ezzel is megalapozva a kritika kánonját. Az ember, bármilyen mivoltában is – akár mint tudós, művész, vagy munkás, aki megtanulja értékelni a költészetet, és vele együtt a nyelvet – talán kevésbé lesz igénytelen és hiú. Wordsworth hisz abban, hogy a költészet nyelvét értő és átélő olvasó megérti, hogy a művészet, így a nyelv által közvetített szépség is, isteni adomány, egyedi és megismételhetetlen. Ezért az az ember, aki értékeli a költészetet, és ezáltal a művészetet, megérzi a nyelv, a művészet, a tudás és a természet közti morális kapcsolatot is. E logika szerint ez a kapcsolatrendszer a moralitáson túl szépséget is jelent. Vagyis – Wordsworth szerint – az Ember és a Természet elválaszthatatlan egymástól, egymásnak és egymásért teremtdött, így e kapcsolat a nyelvben megjelenített és kifejezett, átélhető szépsége is. Ha az ember ezt nem

⁶ Az „újszerű” szó itt a Sir Joshua Reynolds által alapított Akadémizmus (1768) irányzatával szembeni – tartalmi és gyakorlati – szembeállást jelenti.

⁷ Hume, D. 1739. *A Treatise of Human Nature*. London: Penguin. 380.

⁸ Hume, D. 1739. 413.

⁹ Morris, W. 1931. *Hopes and Fears For Art. The Beauty of Life*. In: Ball, A.H.R. (szerk.) 1931. *Selections from the Prose Works of William Morris*. Cambridge: Cambridge University Press. 84.

¹⁰ Wordsworth, W. 1984. *Preface To Lyrical Ballads*. In: Gill, S. (szerk.) *The Oxford Authors. William Wordsworth*. Oxford – New York: Oxford University Press.

tiszteli és értékeli, akkor a költő által közvetített művészetet és szépséget sem fogja megérteni. Így megfosztódik az egyik legnagyobb adománytól, attól, hogy igaz, tiszta, érzékeny és érzelmmel teli nyelvet használjon. Arra a kérdésre pedig, hogy mi is a költő feladata, a következő választ kapjuk: „a költő a fájdalom és a csodás érzések, érzelmek végtelen komplexitás [ának]”¹¹ a közvetítője. Tehát Wordsworth értelmezésében védünk és támogatunk, sőt tanítanunk kell a költészetet értékelni, különben megfosztódunk a szépség élményétől. Ez pedig, ha nem is közvetlenül, de lassan-lassan eltorzítja a moralitást, a világszemléletünket és értékrendszerünket. Hiszen a művészet, állítja Wordsworth, „az univerzum szépségének is az elismerése”.¹²

Shelley hasonló félelmeket és gondolatokat fogalmaz meg.¹³ Az ő értelmezésében az ember megfigyeli és elraktározza a szavakat és a tetteket, a költő pedig az ész racionalitásával és képzelőerejével képes művészi szintre emelni impreszióit, érzéseit és gondolatait. A költő eszköze, a nyelv több, mint a hétköznapi ember kommunikációja, olyan eszköz, mely a költő lelki és érzelmvilágát tehetséggel ötvözve a többség számára – ha racionálisan nem is, de érzelmileg – felfoghatóvá teszi az emberi létezés nagy kérdéseit. E két művész szavakban megfogalmazott gondolatai és félelmei Morris és Ruskin művészetében is hangsúlyt kaptak, de ők fontosnak tartották a tudatos, az angol iskolákban bevezetett, esztétikai nevelést is.

Bár gyakran éri őket és mozgalmukat az a vád, hogy az élettől elrugaszkodtak, és nem sok közül van a való élethez, hiszen az ipari forradalom és az új természettudományos elméletek előretörését nem akadályozhatja meg néhány művész törekvése, és nincstelen, tanulatlan, képzetlen embertömegeket pedig nem fog boldogabbá és érzékenyebbé tenni a házak formáinak és színeinek a szépsége, nem beszélve a múzeumokban kiállított és kiváltságosok birtokában levő festményekről és dísz tárgyakról. Természetesen ezzel a véleménnyel nem vitatkoznánk, bár érdemes lenne megvizsgálni, hogy a preraffaelita felfogás, világ és életszemlélet mennyire és milyen mélységben érintette az elmúlt évtizedekben a nyugati társadalmakban a természet, a művészet és a vizualitás kapcsolatát és gyakorlatát. Mindenekelőtt a „populáris és dekoratív” művészet fejlődésére, tartalmi és teoretikus változásaira gondolunk. Ezeket a fogalmakat és gyakorlatait elsősorban Morris alapozta meg. Ezért a következőkben – az utópisztikus elképzelésektől eltekintve – csak azokra a kérdésekre koncentrálunk, amelyek világosan bemutatják, hogy hogyan lehet(ne) egy korszak tárgyainak, építészetben és kertművelésben megnyilatkozó művészetét és az ezek által irányított művé-

¹¹ Wordsworth, W. 1984. 605.

¹² Wordsworth, W. 1984. 605.

¹³ Shelley, P. B. 1951. A Defence of Poetry. In: Cameron, K. N. (szerk.) *Percy Bysshe Shelley. Selected Poetry and Prose*. London: Rinehart.

szet- és szépségfelfogását erkölcsi és etikai szférákba emelni. Mi több, társadalmi kérdéssé tenni a művészet és szépség fogalmát, valamint gyakorlatát.

Morris a következőket írja: „a művészet áldás a földi félelmek közepette”¹⁴, és az élet értelme, olyan emberi törekvés, melyhez bátorság kell. Fizikai és szellemi bátorság nélkül nem épültek volna piramisok, gótikus katedrálisok és hidak. A szépség és a művészet a tudást, a tehetséget és a szellemi erőt, amellyel elviselhetőbbé tesszük a földi létünket, úgy kapcsolja össze, hogy az általuk megélt szépség révén – akár mint tervezők, munkások vagy csak „használók” és szemlélők – megérthetjük a természet szépségét és erejét. A művészet Morris meglátása szerint megtanítja az embert, hogyan éljen, és hogyan használja a természetet. Ez a tanulási folyamat önmagától nem történik meg, hacsak nem tudatosan tanítják egy nemzetnek. Így az ő értelmezésében is – véleményünk szerint – a szépség és a művészet etikai és erkölcsi kérdésekkel együtt értelmezhető és gyakorolható. Csak akkor érthetjük meg, hogy mi is az olyan megfoghatatlan fogalom, mint a szépség, ha mindezeket a szférákat egymással összefüggésben vizsgáljuk. A művészet, állítja Morris, annak a társadalomnak a kifejeződése és megnyilvánulása, amelyben született.¹⁵ Ruskin hasonló egységben látja a szépség és a művészet jelentőségét.¹⁶ Hozzáteszi azonban, hogy a művészetnek az embert, mint Isten fő teremtményét, a világegyetem összefüggésében kell bemutatnia, és nem feledkezhet el a természettel való kapcsolatáról sem. Véleményük szerint az angolok egyik legnagyobb hibája, így vesztesége is az, hogy nem tanulják meg értékelni a múltuk művészetét. Tulajdonképpen amit a társadalom akar, az nem művészet, hanem rosszul értelmezett büszkeség és felületes szórakozás.¹⁷ Számukra a szépség és a művészet elválaszthatatlan egy nemzet morális és etikai felfogásától és gyakorlatától. Ezért a természet formáinak és színeinek harmóniája, tökéletessége olyan Isteni ajándék, amely a gondolkodás, a tanulás és a kreativitás végtelen tárháza. A szépségnek, amit az ember ebből a tárházból táplálkozva és tanulva teremthet, „megnyugvást kell adnia a szemnek és az észnek”,¹⁸ tudatossá kell tennie a gondolatok mélységét és azt a tudást, amely képessé teszi az embert arra, hogy hidakat és katedrálisokat építsen.¹⁹ De ez az építkezés, hangsúlyozzák, nem

¹⁴ Morris, W. 1931. Hopes and Fears For Art. The Beauty of Life. In: Ball, A.H.R. (szerk.) *Selections from the Prose Works of William Morris*. Cambridge: Cambridge University Press. 84.

¹⁵ Morris, W. 1890. *Signs of Change: The Aims of Art*. In: Ball, A.H.R. (szerk.) 1931. (vol. xxiii.) London: Longman Green. 84.

¹⁶ Ruskin, J. 1932. In: Ladd, H. *The Victorian Morality of Art. An Analysis of Ruskin Rhetoric*. New York: Ray Long and Richard R. Smith. 240.

¹⁷ Ruskin, J. 1907. *The Political Economy of Art*. London: Routledge. 90.

¹⁸ Morris, W. 1962. The Lesser Arts. In: Briggs, A. (szerk.) *William Morris. Selected Writings and Designs*. London: Harmondsworth Penguin Books. 103.

¹⁹ Ruskin, J. 1886. *The Stones of Venice*. Vol 1–4. London: George Allen. 37–42.

történhet a természet, Isten adománya, a „szépség” elpusztításával. A tudáshoz az is hozzátartozik, írja Ruskin,²⁰ hogy úgy neveljük a jövő nemzedékét, hogy annak tagjai tanulóként megtanuljanak kérdezni, tanuljanak és ne akarjanak addig tanítani, míg nem tudnak eleget. Az „elég” fogalmába pedig beletartozik a természet és a művészet szépségének az értékelése is.

Összefoglalva: a XIX. században Angliában a tömegtermelés és a populáris igények kiszolgálásán túl elindul egy olyan művészeti mozgalom, melynek tagjai nemcsak a saját tehetségük kifejező eszközének tekintik a művészetet – legyen az építészet, festészet vagy a „dekoratív” művészet bármely ága, például, üvegfestészet, bútortervezés stb. – hanem morális és etikai szférába is emelik az esztétikai kérdéseket.

---

²⁰ Ruskin, J. 1898. *The Crown of Wild Olive. Four Lectures on Industry and War*. London: George Allen. 66–67.